

Geopolítica dels aliments: la guerra a Ucraïna impacta en la seguretat alimentària de l'Orient Mitjà

Eckart Woertz, investigador sènior associat del CIDOB i director de l'Institut GIGA d'Estudis sobre l'Orient Mitjà, Universitat d'Hamburg

718

MAIG
2022

La guerra russoucraina afecta el comerç mundial d'aliments en un moment en què el sistema alimentari global ha experimentat un canvi significatiu, des de la dècada dels setanta del segle XX, cap a una major globalització i corporativització de les cadenes de valor. En aquest context, l'Orient Mitjà es veurà afectat en gran manera ja que és la major regió importadora de cereals del món, i l'autosuficiència no és una opció viable per la manca d'aigua a la zona.

Al'Orient Mitjà segueix molt present el record de la crisi alimentària global del període 2007-2008, quan nacions agrícoles exportadores com l'Argentina, Rússia i el Vietnam, tement per la seva pròpia seguretat alimentària, van anunciar que aplicarien restriccions comercials. Més recentment, les disrupcions a la cadena de subministraments derivades de la pandèmia de la COVID-19 han intensificat les preocupacions relatives a la fiabilitat del sistema comercial alimentari multilateral sorgit després de la Segona Guerra Mundial.

L'impacte de la guerra russoucraina en el comerç mundial d'aliments serà substancial. Durant les dues últimes dècades, Rússia i Ucraïna han esdevingut importants exportadors de cereals, tal com ja ho van ser durant el segle XIX. En aquells temps, els cereals de la mar Negra constituïen aproximadament el 22% de les exportacions mundials, i el tancament de l'estret dels Dardanels durant la Primera Guerra Mundial va fer que el preu del blat a Chicago augmentés gairebé un 50%. A la dècada dels setanta del segle XX, la Unió Soviètica s'havia convertit en un gran importador de cereals, i els Estats Units va tractar de pal·liar aquesta vulnerabilitat declarant un embargament de cereals després de la invasió de l'Afganistan. Avui, Rússia i Ucraïna tornen a ser potències exportadores, com ja ho van ser durant la Primera Guerra Mundial. Al voltant del 30% de les exportacions globals de blat i ordi, el 20% del blat de moro, i una enorme quantitat (les tres quartes parts) de l'oli de gira-sol procedeixen d'aquests dos països.

Les repercussions, doncs, són múltiples. Les males collites i l'escassetat de mà d'obra redueixen la producció. La logística està interrompuda, amb els ports ucraïnesos de la mar Negra, com ara el d'Odessa, tancats. Les dues nacions en guerra han anunciat ja la imposició de restriccions a l'exportació per garantir la seva pròpia seguretat alimentària. Encara que Rússia hagi manifestat la seva voluntat de mantenir les exportacions, les sancions financeres limitaran la disponibilitat de finançament comercial, i l'increment del risc es veurà reflectit en unes primes d'assegurances més elevades. El preu de les transaccions es dispararà. La producció a altres zones també es veurà afectada, ja que tant Rússia com Ucraïna són importants exportadors de fertilitzants nitrogenats, fosfatats i de potassi. A això cal afegir la pujada del cost de l'energia i el fet que l'impacte inflacionari de la producció global d'aliments serà substancial.

Encara que Rússia hagi manifestat la seva voluntat de mantenir les exportacions, les sancions financeres limitaran la disponibilitat de finançament comercial, i l'increment del risc es veurà reflectit en unes primes d'assegurances més elevades. El preu de les transaccions es dispararà. La producció a altres zones també es veurà afectada, ja que tant Rússia com Ucraïna són importants exportadors de fertilitzants nitrogenats, fosfatats i de potassi.

Aquesta situació està provocant la reaparició d'alguns fantasmes del passat. La crisi alimentària global dels anys 2007-2008 va colpejar els països de l'Orient Mitjà en un moment en què molts d'ells havien hagut de limitar l'agricultura domèstica. Els aqüífers estaven molt minvats i la producció alimentària local posava en risc la seguretat hídrica. L'agricultura és, amb diferència, la major consumidora d'aigua de la regió, tot i que hi ha diferències notables: a les regions àrides del Golf, la dependència en la importació de cereals és gairebé total, especialment després que l'any 2008 l'Aràbia Saudita decidís disminuir gradualment la seva producció de blat. Els països més fèrtils, com ara Turquia, Egipte i Síria, produeixen una certa quantitat de cereals, però no la suficient per cobrir les necessitats locals. A Egipte, el major comprador de blat del món, les importacions representen aproximadament un 60% del consum. D'altra banda, la necessitat d'aigua per a la producció de cereals també competeix amb l'interès d'una indústria exportadora de fruites i verdures d'importància considerable, com és el cas de Turquia, Tunísia i el Marroc. Turquia és una de les deu majors economies agrícoles del món i el major productor mundial d'avellanes, albercocs, figues i cireres, per esmentar només alguns productes.

L'autosuficiència alimentària no és una opció a l'Orient Mitjà; les importacions fins i tot hauran d'augmentar si es tenen en compte dos factors de-

cisius: l'increment de població i els canvis en la dieta amb tendència a un consum de carn i productes lactis cada cop més alt. Tot aquest comerç alimentari constitueix una «aigua virtual» que pot ser importada pels països de l'Orient Mitjà a través de l'intercanvi comercial. L'aigua virtual descriu l'aigua necessària per produir una mercaderia particular, per la qual cosa podem considerar que hi està pràcticament incorporada. L'agricultura és, amb diferència, el més gran consumidor d'aigua del món. D'altra banda, aproximadament un 70% dels cultius globals es produeixen a partir dels conreus de secà. Aquests darrers no utilitzen «aigua blava» d'irrigació, sinó «aigua verda» de pluja, que es troba encapsulada al sòl. Aquesta aigua verda no pot ser mesurada, embotellada o enviada per canonades. No figura a les estadístiques globals relatives a les reserves totals d'aigua renovable, que solament comprèn les aigües superficials i les subterrànies. I no obstant això l'aigua verda és summament important per a la seguretat alimentària global i per a les necessitats d'importació dels països de l'Orient Mitjà. Quan s'importen cereals de secà des del Brasil, el Canadà, França, Austràlia, Rússia o Ucraïna, s'importa també, efectivament, la pluja que cau en aquests països i el benefici que comporta. D'aquesta manera, l'aigua virtual ha afegit un segon riu Nil al balanç hídric de la regió, tal com va postular el geògraf britànic Tony Allan, introductor del paradigmàtic concepte d'*aigua virtual*.

Les interrupcions dels fluxos comercials afecten els països de l'Orient Mitjà de manera desigual, com també va succeir durant la crisi alimentària global dels anys 2007-2008. Amb un munt de petrodòlars a les seves butxaques, els països del Golf es van poder permetre pujar els preus, però van estar seriosament preocupats per les restriccions a les exportacions d'alguns grans productors agrícoles i per la reducció de la liquiditat als mercats alimentaris internacionals. Aquests països van reaccionar incrementant l'emmagatzematge domèstic i invertint en les seves cadenes de subministrament globals. La companyia saudita de propietat estatal SALIC, per exemple, es va associar amb Bunge, el comerciant internacional de cereals, per comprar una participació majoritària en la privatitzada Comissió Canadenca del Blat (Canadian Wheat Board). Aquestes inversions en els sectors del processament i la distribució van tenir efectes molt més significatius que les polèmiques inversions en terres en països sovint insegurs alimentàriament, com ara el Sudan o Etiòpia: amb un historial d'implementació irregular, i més d'una dècada després, encara no representen una contribució significativa a les importacions d'aliments dels països del Golf. Per la seva banda, els Emirats Àrabs Units han implementat una estratègia integral de seguretat alimentària que abasta des de l'emmagatzematge fins al control dels preus, passant per l'optimització de l'agricultura domèstica. Així mateix, i com a conseqüència de la pandèmia de la COVID-19, es va constituir un grup de treball especial per accedir a fonts d'importació alternatives amb la finalitat d'adaptar-se a les disrupcions de la cadena de subministraments global.

Durant l'última dècada, la diplomàcia i la gestió de les cadenes de valor alimentàries han estat aspectes fonamentals de l'estratègia dels països del Golf en matèria de seguretat alimentària per fer front als riscos relatius a la importació d'aliments que estan definitivament fora del seu control. Això podria comportar també una major cooperació al si dels organismes multilaterals per fer-los més resilient i receptius als interessos dels importadors d'aliments. En aquest sentit, l'Organització Mundial del Comerç (OMC) s'ha centrat tradicionalment en la liberalització del comerç i en

les barreres a la importació, i no en les restriccions a l'exportació. Durant la Ronda Uruguai de les negociacions multilaterals sobre la liberalització comercial, els països de la Net Food Importing Developing Countries (NFIDC) van formar una aliança negociadora per pressionar a favor d'una importació assequible d'aliments. És possible que en el futur vegem cooperacions similars entre països vulnerables, i aquí els països de l'Orient Mitjà serien els principals candidats per formar aquestes aliances.

D'altra banda, com a exportadors d'energia, els països del Golf poden compaginar la inflació alimentària amb el creixement dels ingressos procedents del petroli. Altres països de la regió es troben en una posició fiscal menys favorable. Per exemple, Egipte, tradicionalment, ha obtingut més del 85% de les seves importacions de blat de la regió de la mar Negra; així doncs, necessitarà trobar proveïdors alternatius, que seran més cars, ja que el blat de Rússia i d'Ucraïna, de qualitat inferior i menor contingut proteínic, és més barat. Altres països de la regió, com el Iemen i Síria, estan en una posició encara més greu a causa de la seva dependència dels ajuts alimentaris, i pel fet que el Programa Mundial d'Aliments (World Food Program) també té dificultats per aprovisionar-se. Encara que els països més rics de la regió aconseguissin aïllar-se de les conseqüències directes de la guerra russoucrainesa, es veurien igualment afectats si la inseguretat alimentària posés en risc l'estabilitat política de la regió. Això hauria de ser un motiu de preocupació també per als països de la UE i altres països occidentals. Mantenir el sistema comercial multilateral d'aliments i evitar el tipus de restriccions a l'exportació que es van produir durant la crisi alimentària global dels anys 2007-2008 és un requeriment urgent.